

В. А. Карпиленко,
аспірантка

УДК 070.41: 316.776.33(043)

Когнітивний аспект формування картини світу за допомогою текстів новин

В статті аналізується значення когнітивних конструкцій у матеріалах засобів масової інформації. Досліджуються мовні особливості ЗМІ, а також репрезентація реальності за допомогою журналістики.

Ключові слова: когнітивний дискурс, концепт, когніції, фрейм, рефреймінг, модель світу.

Аналізуючи когнітивний аспект новинного дискурсу ми сам дискурс розуміємо як когнітивний процес, що створює форму журналістського тексту. Дискурс розглядаємо не як суто процес повідомлення новин, а як процес, що має певну мету, яка досягається за допомогою соціальних, психологічних, культурних та ін. чинників. І залежить це саме від типу дискурсу та сформованого в підсумку повідомлення.

Важливим є аспект когнітивного дослідження мови. Використовуючи дискурсивний підхід, ми досліджуємо не лише мовні особливості, а й особливості спілкування між людьми, їх культуру та комунікативні процеси, що відбуваються.

Здебільшого аудиторія ЗМІ формує уявлення про світ, ґрунтуючись на своєму досвіді «спілкування» з журналістськими матеріалами. Це ми називаємо когнітивним підходом до ЗМІ. Дане сформоване уявлення про світ має величезний вплив на наше життя, адже засоби масової інформації, здебільшого телебачення та Інтернет, перетворюються з інформаторів про події на другу реальність, що стає для багатьох людей реальнішою за саме життя. ЗМІ є джерелом знань про світ, журналістика пропонує нам репрезентацію реальності. Тексти друківаних ЗМІ, текст та відеоряд телебачення інтерпретують реальні події. Журналіст «переказує» аудиторії не тільки що він бачить, а й як він це бачить, формуючи тему дня, привертаючи увагу до тієї чи тієї проблематики.

Мова ЗМІ не тільки доносить до аудиторії інформацію, вона здійснює на неї емоційний вплив, «допомагаючи» зробити потрібні висновки, в матеріалі відчувається ставлення до об'єкта та прогнозується ставлення до нього аудиторії. До формування когнітивного контексту події долучаються фрейми (рамки), що спрямовують нашу увагу [1]. Рефреймінг же змінює рамку, переміщуючи образ в інший фрейм. За допомогою рефреймінгу можна змінити ставлення до об'єкта. Іншими словами, рефреймінг

можна назвати зміною точки зору. Так, особливо наявно можна прослідкувати за інтерпретацією однієї події, переглядаючи ТОП-новини на сайті телеканалу «1+1». Протягом тижня ми бачимо зміну фрейму (рамки) у відношенні до ходу судової справи Юлії Тимошенко. За перший фрейм візьмемо залишений без змін вирок апеляційного суду.

«Суд залишив у силі 7-річне ув'язнення Тимошенко» (23.11.2012) → «Високий представник ЄС розкритикувала апеляційний процес щодо газової справи Тимошенко» (24.11.2012) → «За словами глави Європарламенту Єжи Бузека, випадок з Тимошенко дає найгірший з можливих прогнозів щодо співпраці з ЄС» (26.11.2012) → «Тимошенко у СІЗО не лікують» (26.11.2012) → «США закликали звільнити Тимошенко» (28.11.2012) → «Політолог: Тимошенко етапували в класичному радянському стилі» (30.11.2012) → «Прихильники Тимошенко взяли в облогу нове пристановище екс-прем'єрки» (30.11.2012) → «ЄС терміново очікує на пояснення, як Тимошенко опинилась в колонії» (30.11.2012) [2].

Тобто, фрейм, в якому міститься саме хід судового процесу над українським політиком, розширюється до міжнародних відносин, зміни ставлення до України ЄС. Тут же рамка переміщується з власне суду на умови знаходження Ю. Тимошенко у СІЗО, протести її прихильників та безпосередні натяки на політичні репресії в Україні. Себто відношення до новини на початку набуває кардинальних змін.

Розглядаючи варіативність сприйняття ситуації суспільством, слід приділити увагу і формуванню стереотипного ставлення до неї через поширені стандарти у суспільстві.

З позицій когнітивізму людина вивчається як система переробки інформації, а поведінка людини описується і пояснюється в термінах її внутрішніх станів. Ці стани фізично проявлені, досліджувані та інтерпретуються як отримання,

переробка, зберігання, а потім і мобілізація інформації для раціонального вирішення завдань [3]. Саме за допомогою когнітології маємо змогу відмежувати особливості ознаки журналістики нашої епохи. Виділити її основні риси та стабільність використання тих чи тих понять відносно певних ситуацій і особистостей. А також прослідкувати, за яких обставин формується позитивне чи негативне відношення до визначення поняття, що поєднує в собі зібрання характеристик поведінки людей, вчинків з того чи іншого приводу.

Сфера когнітології виходить за межі психології та лінгвістики, вона певним чином охоплює галузь гуманітарних наук та, звичайно, стосується журналістики. Когнітивізм слугує поясненню соціальної поведінки за допомогою дій, процесів пізнання людини. Процес пізнання, властивий людині, що є частиною соціуму, здійснюється під впливом навколишніх чинників. У процесі пізнання поєднуються психологія, логіка, філософія... Вливаються на формування думки і поведінки також національний менталітет, політичні та релігійні чинники. А синтезом цих понять є якраз журналістика, що торкається різних тем суспільного життя і репрезентує їх суспільству. Когнітивізм представляє в першу чергу думку людини, яка передує діям. Журналіст виступає своєрідним спостерігачем, що, споглядаючи певні події, вчинки і т. ін., формує конкретний образ, що насправді є його власним уявленням. Метою когнітивістики є зіставлення логічного й алогічного, раціонального й нераціонального в людській поведінці, що цікавить і журналістику.

Кожне слово несе в собі певну інформацію, що впливає на його сприйняття. Якщо поняття викликає відчуття загрози або ж розчарування, то застосування його у тій чи тій ситуації викликати неможливо негативне сприйняття самої ситуації в цілому. За приклад можна навести теорію Франка Лунца, який створив невеликий словничок для республіканців – як можна і як не можна називати ті чи інші реалії американського життя. Що стосується «правильних» чи «неправильних» слів, то, наприклад, за його рекомендацією, не треба критикувати уряд, замість цього слід казати Вашингтон, бо американці люблять свої місцеві уряди. Американці не люблять слів «глобальна економіка», «глобалізація», «капіталізм», тому замість них слід казати «економіка вільного ринку» [4]. Його книжка «Слова, що спрацюють» має цікавий підзаголовок: «Важливо не те, що ви кажете, а те, що люди почули» (Luntz F. Words that work. It's not what you say, it's what people hear).

Людська свідомість сприймає один предмет на тлі іншого, тобто фігура орієнтована віднос-

но тла. У будь-якій ситуації мовець розрізняє рухомі і нерухомі об'єкти, які утворюють тло. Фігури мобільні в часі і просторі. Вони мають просторові межі, які задаються тлом – об'єкт на тлі простору, якийсь факт на тлі процесу [5]. Тобто, одне й те саме поняття може викликати залежно від контексту його застосування різні типи емоцій. Особливість сприйняття залежить від багатьох чинників. Але набуті характеристики часто стають такими, що використовуються постійно і представляють предмет постійно-позитивним чи постійно-негативним.

Знаковим є випадок перевидання у США класичних романів Марка Твена «Пригоди Тома Соєра» і «Пригоди Гекльберрі Фінна» з попереднім видаленням з них усіх «неполіткоректних» висловів. Зокрема мова йде про заміну таких слів, як «негр», а також, наприклад, слова «раб», що позначало чорношкірих, які працювали на білих панів. Тим часом надходить безліч листів зі звинуваченням у паплюженні творчості великого письменника. Критики стверджують, що мова Марка Твена відображає історію Америки, тому заміна будь-яких слів є недоцільною, і цензура з політичною коректністю зайшла занадто далеко. Раніше твори Твена були виключені з програм десятків шкіл США через використання слова «негр» [6].

Уявлення американських когнітологів про структури і одиниці пам'яті оформлені в термінах-поняттях *scheme*, *frame*, *scenario*, *script*, *scene*. Також слід виділити поняття семантичної пам'яті. Це є особливий «розумовий тезаурус», який організовує знання людини про слова та інші вербальні символи, їх значення і референта. Семантична пам'ять – це пам'ять на слова, поняття, правила й абстрактні ідеї, вона необхідна, щоб користуватися мовою [7]. Когнітологи пропонують також репрезентації текстів, кодування яких відбувається за допомогою схем. Текст в кодовому поданні – це ієрархічна структура, з рівневою організацією: найважливіші висловлювання (вищій рівень) підтримуються другорядними (нижчий рівень) [8].

Всі оперативні одиниці пам'яті, фрейми, скрипти, сценарії, концепти, гештальти (цілісні допоняттєві образи фрагментів світу) і т. ін., сходять до образу минулого сприйняття, який отримує в когнітології цілий ряд термінологічних позначень – внутрішнє уявлення, ментальна репрезентація, прототип. Прототип – це образ довгострокової пам'яті, в основу якого закладено перше сприйняття, а його вдосконалення пов'язано з безліччю поправок при наступних сприйняттях [9]. Когнітивісти намагаються описати когніції з позицій наївного сприйняття світу. Наївне знання добре тим, що воно не відчуває тиску традиційних уявлень.

«Когнітивна модель світу» – це саме людська свідомість, людська пам'ять. Когнітивну модель, пише Р. Солсо, ми визначаємо як метафору про те, як виявляється, зберігається і використовується інформація [10]. Когнітологи замінюють ідеальну модель світу картиною світу, «втіленою» у мові, і будують модель внутрішнього світу людини, спираючись на мовні дані.

Кожне відоме людству поняття, чи то просто слово містить у собі певну інформацію, таку собі змістову наповненість. Але ця інформація зазвичай є не властивою від «народження», а набутою вже під час життя. Відношення до того чи того об'єкта або ж явища формується не без впливу зовнішніх чинників. Зокрема, якщо ми беремо за приклад ставлення до певної країни, то конструювання поглядів на неї здійснюється не без допомоги ЗМІ.

Політична комунікація аналізується як ментальний та мовний феномен. Мовна перебудова, виникнення нових метафор і символів характеризує зміну у розвитку, політичному/економічному спрямуванні держави. Використовувані політичними діячами і передані через ЗМІ метафори характеризують епоху та постійно змінюються. Окремі метафори та метафоричні моделі домінують в різні історичні періоди. Якщо за теорією дослідника метафор Дж. Лакоффа, наша повсякденна поняттєва система, в рамках якої ми думаємо та діємо, за своєю суттю метафорична, то в основі метафоризації лежить процес взаємодії між структурами знань. Завдяки вже наявному досвіду людина структурує отриману інформацію та формує її розуміння, враховуючи вже наявну взаємодію з навколишнім середовищем. Концептуальні метафори безсумнівно пов'язані з культурою мовлення людини. Здебільшого з плином часу вони є настільки прийнятними і звичними, що вже не усвідомлюються як метафори.

З мовою взагалі та мовою ЗМІ відбуваються значні зміни. Враховуючи й те, що з'являються нові слова та поняття, з'являються також слова, що здатні скоротити пояснення події, характеристики та ін. Значно більше актуалізується інтертекст. Наприклад, якщо історію кохання назвати «шекспірівською», то можна не пояснювати, що вона нещаслива і навіть трагічна. Одне слово замінює декілька речень. Тим самим, з роками кожне створене поняття набуває свого значного сенсу, який використовується в подальшому і вже не потребує додаткових пояснень. Але ми говоримо і про поняття глобальні, такі, як імідж країни. Адже називаючи ту чи ту країну, підсвідомо виникають асоціації, пов'язані з нею, набуті за допомогою ЗМІ. Частота згадування певної країни в тому чи іншому контексті створює її стійкий асоціативний ряд, що згодом відразу виникає при її згадуванні.

Проаналізувавши періодичність та контекст згадування Російської Федерації у блоках новин таких телеканалів, як: «1+1», «5» канал, «Інтер» та «ICTV» за період з 1.06.2011 по 30.06.2011, слід зазначити, що новини, стосовно даної країни містять інформацію про: заборгованості інших держав перед нею, зокрема України, а також вирішення питань щодо цих заборгованостей («Стоимость российского газа к концу года составит 500 долларов за тысячу кубов» – передача «Подробности» на «Інтер» за 06.06.2011; «Росія погрожує вимкнути для Білорусі електрорубильник» – передача ТСН на «1+1» за 28.06.2011); про переговори між нашими країнами («Янукович призвал Азарова сохранить динамический рост товарооборота между Украиной и Россией» – передача «Подробности» на «Інтер» за 06.06.2011); а також повідомлення здебільшого щодо кримінальних подій, стосовно громадян Росії («Головному підозрюваному у вбивстві російської журналістки Анни Політковської висунули звинувачення за чотирма статтями» – передача «Час новин» на «5-му» каналі за 02.06.2011).

З огляду на представлені громадянам нашої держави новини відносно Росії можна охарактеризувати РФ як країну, від якої багато залежить в економічному плані, і втрати співтовариства з нею слід остерігатися; як державу, з якою Україна намагається налагодити співробітництво; як державу з нестабільною кримінальною ситуацією.

В Білорусії: економічна криза в країні («Беларусь обратилась к МВФ с просьбой предоставить кредит» – передача «Подробности» на «Інтер» за 01.06.2011; «Обурені цінами на бензин водії у Мінську заблокували центр білоруської столиці» – передача ТСН на «1+1» за 12.06.2011); напружена атмосфера у відносинах з ЄС та всередині країни («Судом погрожує Євросоюзу президент Білорусі» – передача «Час новин» на «5-му» каналі за 23.06.2011; «У Білорусії затримали 450 людей за участь у вчорашній акції "Революція через соціальні мережі"» – передача «Факти» на «ICTV» за 23.06.2011).

Білорусія показана як країна з нестабільним становищем в економічній та політичній сферах; протестами громадян та відсутністю можливості вільного вияву громадянської позиції; диктатурою влади.

Що стосується ЄС, то це повідомлення про події відносно підготовки до Євро-2012 («Генсек УЄФА упевнений, що "Євро-2012" відбудеться успішно і в Україні, і в Польщі» – передача «Час новин» на «5-му» каналі за 09.06.2011); позиції Євросоюзу щодо перебігу судового процесу над Ю. Тимошенко («Європарламент занепокоєний вибірковим правосуддям в Україні» –

передача «Факти» на «ICTV»); випуски теленовин стосовно переговорів між урядом України та ЄС; а також визначення позиції Європи щодо реформ в Україні («У Європи – великий інтерес до реформ в Україні» – передача «Факти» на «ICTV» за 15.06.2011).

Отже, від Європи залежить, чи відбудеться в Україні Євро-2012; Євросоюз постійно намагається втрутитись у внутрішню політику України, зокрема стосовно здійснення суду над опозиціонерами; уряд України провадить політику переговорів щодо співтовариства з ЄС [11].

Слід зазначити, що серед української молоді (18–29 років) у відношенні до членства України в ЄС на Донбасі та в Криму, де в цілому домінує негативне ставлення до членства в Євросоюзі, в цій віковій групі підтримка євроінтеграції становить 51 %. У той самий час 32,9 % опитаних не вважають, що Україні потрібно стати членом ЄС, 21,1 % не змогли відповісти на це питання. Прихильники членства України в ЄС переважають у західних регіонах країни (74,2 %), в центрі і на півночі країни (49,7 %). На півдні і південному сході за вступ до ЄС 36 %, на Донбасі та в Криму – 26,4 % [12]. Вступ до Європейського Союзу – це, швидше, вибір молоді. Та не останнім чинником є вплив на вибір спілкування в соціальних мережах, більш вільний доступ до інформації зарубіжних країн, ознайомлення з рівнем їх життя та перспективами відносно вступу до ЄС України. Отже, ситуативне тло, особливості висвітлення подій тієї чи іншої держави ЗМК формують відношення до неї. Тоді як у кожне поняття вкладається окремий зміст, створюючи вже повний образ, формуючи ставлення світу до окремих країн. Інформація ж, подана журналістами, сприймається як беззаперечно-правдива. Дивлячись новини на ТБ, глядач відчуває себе очевидцем подій, сприймаючи мовні конструкції як безсумнівно істинні.

Навіть на підставі емпіричного досвіду нам зрозуміло, що будь-який носій мови, а значить і будь-який споживач інформації, може навіть без попередньої підготовки визначити про що було заявлено в новинному тексті. Інакше кажучи, носій мови здатний стисло висловити складні інформаційні тексти за допомогою короткого (одне-два речення) резюме-укладання. Отже, відбувається когнітивна обробка і репрезентація (виробництво або інтерпретація) таких структур новин соціальними суб'єктами. Та, повертаючись до аналізу саме модернізації мови, слід вказати, що найбільших змін масове спілкування набуло саме з появою соціальних мереж. Віртуальне спілкування, замінюючи спілкування на реальне, дає змогу взагалі скоротити час пояснень та розмови як такої. Тепер

достатньо висловити своє ставлення до людини одним натисканням мишки, показати зацікавлення публікацією її цитуванням на власній сторінці і т. ін. Характерною є навіть поява та існування такої мережі, як Twitter, користувачі якої спілкуються саме стисло, але швидко і по суті. Саме це дає змогу соціальним мережам вигравати в плані часу у ЗМІ, які не встигають розказати новину швидше за очевидців події, що мають при собі планшети або телефони з доступом до інтернету і розповсюджують інформацію протягом кількох хвилин. Техніка модернізується, з нею модернізується мова і мислення нових поколінь.

Знову-таки, якщо в користувачів соціальних мереж вибудовується власний стиль спілкування, власна мова, то формується вже така собі інтернет-спільнота. Якщо не сказати інтернет-суспільство зі своєю віртуальною державою (хай це буде Facebook, Twitter, WikiLeaks, або ВКонтакте), своїм Президентом (засновником сайту), інтересами, що розбиті на окремі групи, в яких є власні керівники (мери міст) та навіть мовою. Якщо це так, то значним мінусом для держави є відсутність власної, конкурентоспроможної з іншими, соціальної системи. Тоді громадяни долучаються до спілкування в мережах закордонних.

Когнітологія особливо підкреслює значущість досвіду, засвідченого в мовній картині світу. Ментальна модель світу включає і ментальну мовну модель, яка входить до особливої області свідомості – ментальний лексикон. При моделюванні ментального лексикону і описі його пристрою дослідники знову звертаються до мовних формул природної мови. Людина – активний носій когніції, який виступає в подвійній ролі: як сторона, що пізнає, і як центр перспективи. Поняття мовної когніції збігається з тим, що в останні роки в рамках інтерпретаціонізму називають інтерпретацією в широкому сенсі, охоплює фактично всі дії над мовою, коли для цих дій з'являється привід – мова. Якщо цю промову потрібно продукувати, внутрішній світ інтерпретується у вигляді мови. Коли ж мова задана як об'єкт сприйняття – інтерпретується вона. Вимальовується наступна картина. У загальнолюдській когніції закладені універсальні когнітивні стратегії. Людський досвід їх використання призводить до накопичення «об'єктних» знань і «оптимізування стратегій» [13]. Отже, звертаючись до когнітивістики, ми звертаємося до мови в цілому, аналізуючи особливості інтерпретації тих чи тих понять залежно від ситуації вжитку, залежно від ментальної складової, довгострокової пам'яті, особливості фону, у якому сприймається мовний предмет аналізу та ін. Звідси – форму-

вання через сучасні ЗМІ когнітивної моделі світу, створення враження від конкретних країн, людей, подій у тих, хто цю інформацію сприймає.

Теми, що підіймаються когнітивістами, не останні в журналістиці, втім, є мало осмисленими. Моделювання ситуацій на когнітивному рівні – це можливість впливати на масову свідомість, спонукати суспільство до дій, формувати суспільні цінності за допомогою подання інформації потрібним чином. Все це може здійснюватися і здійснюється на мовному рівні, за допомогою медіа-текстів.

1. *Лакофф Дж.* Когнитивное моделирование [Електронний ресурс] // Изобретательские задачи и методы их решения. – URL: <http://www.metodolog.ru/01480/01480.html>.

2. *ТОП-новини* [Електронний ресурс] // ТСН. – URL: <http://tsn.ua/search/Тимошенко>.

3. *Маслова В. А.* Введение в когнитивную лингвистику [Електронний ресурс] : учеб. пособ. для филологов / В. А. Маслова. – URL: <http://www.rumvi.com/products/ebook/введение-в-когнитивную-лингвистику/d5f6e122-2077-4ca7-bb8b-7cd40e9a87b7/preview/preview.html>.

4. *Почепцов Г. Г.* Інформаційні складові виборчої кампанії [Електронний ресурс] // Медіапросвіта. – URL: <http://www.osvita.mediasapiens.kiev.ua/material/3463>.

5. *Фрумкина Р. М.* Психолінгвістика [Електронний ресурс] : учеб. пособ. для студ. / Р. М. Фрумкина. – URL: http://www.pedlib.ru/Books/4/0244/4_0244-1.shtml.

6. *У США із книг Марка Твена виріжуть «образливі» слова «негр» і «раб»* [Електронний ресурс] // ТСН. – URL: <http://tsn.ua/tsikavinki/u-ssha-iz-knig-marka-tvena-virizhut-obrazlivi-slova-negr-i-rab.html>.

7. *Гусева Е. И.* Когнитивная и прикладная лингвистика : учеб. пособ. к курсу «Общее языкознание. Лингвистика конца XX – начала XXI вв.» / Е. И. Гусева. – Мариуполь : МГУ, 2007. – 116 с.

8. *Кибрик А.* Американская лингвистика: Фундаментальные направления / А. Кибрик, И. М. Кобозева, И. Секерина. – М. : Эдиториал УРСС, 2002.

9. *Кубрякова Е. С.* Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996.

10. *Солсо Р. Л.* Когнитивная психология / Р. Л. Солсо. – М. : Тривола, 1996.

11. *Телекритика* [Електронний ресурс] // Тексти політичних програм. – URL: <http://www.telekritika.ua/media-continent/textpolitprog/>.

12. *51% молодежи Донбасса и Крыма поддерживают вступление Украины в ЕС* [Електронний ресурс] // Кореспондент. – URL: <http://korrespondent.net/ukraine/politics/1294761-51-molodezhi-donbassa-i-kryma-podderzhivayut-vstuplenie-ukrainy-v-es>.

13. *Демьянков В. З.* Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода [Електронний ресурс] // Вопросы языкознания. – URL: <http://www.infolex.ru/Cogni.html>.

Подано до редакції 07. 05. 2012 р.

Karpylenko Valeriya. Cognitive aspect of building of world view using the news texts.

This article examines the importance of cognitive structures in mass media. It is studied the linguistic features of mass media and the reality represented by journalism.

Keywords: cognitive discourse, concept, cognition, frame, reframing, model of world.

Карпиленко В. А. Когнитивный аспект формирования картины мира с помощью тестов новостей.

В статье анализируется значение когнитивных конструкций в материалах СМИ. Исследуются языковые особенности СМИ, а также репрезентация реальности посредством журналистики.

Ключевые слова: когнитивный дискурс, концепт, когниции, фрейм, рефрейминг, модель мира.